HUBERT WOLANIN

Uniwersytet Jagielloński
Instytut Filologii Klasycznej

**Tzw. *nominativus cum infinitivo* jako formalizacja
struktury predykatowo-argumentowej
w klasycznej łacinie**

Słowa kluczowe: łacina; składnia; *nominativus cum infinitivo*; modalność

Key words: Latin; syntax; *nominativus cum infinitivo*; modality

Minęło trzydzieści lat od opublikowania *Gramatyki współczesnego języka Polskiego. (Składnia)*. Rocznicą stała się okazją do zorganizowania ogólnokrajowej konferencji naukowej, która okazała się inspirującym forum wymiany poglądów na temat przyjętego w tym opracowaniu modelu opisu systemu składniowego, a mnie, jako jednego z uczestników tej konferencji i filologa klasycznego, skłoniła do przeprowadzenia pewnego eksperymentu metodologicznego. Eksperyment ten polega na próbie aplikacji zastosowanych w „czcigodnej Jubilatce” koncepcji teoretycznych do charakterystyki pewnego fenomenu syntaktycznego, który, jak się wydaje, nie zyskał dotąd zadowalającej interpretacji gramatycznej, a stanowi właściwość języka, do opisu którego założenia metodologiczne i aparatura pojęciowo-terminologiczna polskiej składni semantycznej z roku 1984 nie były chyba dotychczas stosowane. Mam na myśli wymieniony w tytule *nominativus cum infinitivo*, który jest specyficzną strukturą składniowo-semantyczną występującą w klasycznej łacinie. Tradycyjnie strukturę tę ujmuje się i opisuje w relacji do

lepiej znanej i częściej używanej konstrukcji składniowej, znanej jako *accusativus cum infinitivo*, a więc w relacji do konstrukcji typu:

Miles videt puellam ridere.

„Żołnierz widzi, że dziewczyna śmieje się.”

W ujęciu składni semantycznej przytoczone wyżej zdanie stanowi wyrażeniowy korelat struktury predykatowo-argumentowej z predykatem wyższego rzędu. Implikowany przez nią argument nieprzedmiotowy (propozycyjalny) jest powierzchniowo formalizowany w postaci struktury złożonej z czasownika w infinitiwie jako wyrażenia predykatywnego oraz rzeczownika w akusatiwie jako wyrażenia argumentowego. Przyjmuje zatem formę, którą można określić jako równoważnik zdania (dopełnieniowego) z uwagi na fakt, iż zakres akomodacji wymaganej przez składnik argumentowy nie obejmuje łączliwości składnika predykatywnego ze wskaźnikiem syntaktycznym stanowiącym (współ)wykładnik wartości kategorii osoby składnika argumentowego, a więc ze wskaźnikiem informującym o roli pełnionej przez desygnat składnika argumentowego w ramach aktu mowy, co ma miejsce w przypadku, gdy ten sam predykat reprezentowany jest przez wyrażenie predykatywne formalnie podstawowe, czyli formę osobową czasownika, a więc np. *ridet (puella)*, obok: *rideo (ego)*, *rides (tu)*. *Nominativus cum infinitivo* najczęściej charakteryzowany jest jako efekt pasywizacji struktury typu *accusativus cum infinitivo*. Np. w „Encyklopedii językoznawstwa ogólnego” (Polański (red.) 1999: 397) możemy przeczytać: „*Nominativus cum infinitivo* [to] konstrukcja składniowa stanowiąca bierny odpowiednik konstrukcji *accusativus cum infinitivo*. [...] Powstaje jako rezultat pasywnej transformacji struktur z czasownikami oznaczającymi postrzeganie, sądy i myślenie (tzw. *verba dicendi et sentiendi*), które w stronie czynnej wymagają *accusativu cum infinitivo*. W wyniku przekształcenia biernik staje się mianownikiem, a bezokolicznik zostaje zachowany bez zmian” (s.v., Stanisław Karolak)¹. Pomijając wszelkie nieścisłości tego opisu, generalnie trudno zgodzić się ze stwierdzeniem, iż konstrukcja ta „powstaje jako rezultat pasywnej transfor-

¹ Podobnie J. Wikarjak (1978: 119): „Jeżeli czasownik z acc. c. inf. jako dopełnieniem występuje w stronie biernej, dopełnienie staje się podmiotem gramatycznym i powstaje konstrukcja zwana *nominativus cum infinitivo*”.

macji struktur z czasownikami oznaczającymi postrzeganie, sądy i myślenie, które w stronie czynnej wymagają *accusativu cum infinitivo*". Przeciwno takiemu ujęciu przemawia bowiem kilka powodów.

Po pierwsze, pasywizacja, rozumiana jako zmiana diatezy zdaniowej, polega na przesunięciu wykładnika drugiego argumentu predykatu reprezentowanego przez wyrażenie czasownikowe (orzeczenie) z pozycji członu akomodowanego (dopełnienia) do pozycji składniowego determinanta tego wyrażenia (członu akomodującego, tj. gramatycznego podmiotu). W przypadku wyrażen zdaniowych z konstrukcją *accusativus cum infinitivo* drugi argument predykatu reprezentowanego przez wyrażenie czasownikowe (czyli przez tzw. *verbum regens*) ma charakter propozycjonalny, w związku z czym w ramach transformacji biernej wykładnik tego argumentu (tj. równoważnik zdaniowy składający się ze składnika argumentowego w akuzatywie i składnika predykatywnego w bezokoliczniku) w całości przesunięty zostaje do pozycji gramatycznego podmiotu. Innymi słowy, ów równoważnik zdaniowy przy *verbum regens* w stronie czynnej pełni funkcję równoważnika zdania dopełnieniowego, zaś po transformacji biernej, czyli przy *verbum regens* w *passivum*, pełni funkcję równoważnika zdania podmiotowego. Nadal jednak jest to równoważnik o postaci *accusativus cum infinitivo*, a nie *nominativus cum infinitivo*. Fakt ten ilustrują poniższe przykłady:

Ttransfuga nuntiavit Pompeium et Labienum de iugulatione oppidanorum indignatos esse. (Pseudo-Caesar, *Bellum Hispaniense* 18)

„Uciekinier doniósł, że Pompejusz i Labienus oburzyli się z powodu rzezi mieszkańców”.

Caesari nuntiatum est equites Ariovisti propius tumulum accedere. (Caesar, *Commentarii de bello Gallico* 1, 46)

„Cesarowi doniesiono (dosł.: zostało doniesione), że jeźdźcy Ariowista podchodzą bliżej ku wzniesieniu.”

Po drugie, pasywizacja, czy też pasywna transformacja struktur składniowych, charakteryzuje się w łacinie tym, iż pierwszy argument predykatu, którego wykładnikiem jest czasownik w stronie biernej, ujawniany jest (fakultatywnie) przez wyrażenie imienne stanowiące przez rzeczownik w ablatywie z przyimkiem *ab / a*, np.

Miles videt puellam.

„Żołnierz widzi dziewczynę”

Puella videtur a milite.

„Dziewczyna jest widziana przez żołnierza”

A zatem, jeśli konstrukcja składniowa *nominativus cum infinitivo* miałyby być również rezultatem pasywnej transformacji struktury *accusativus cum infinitivo*, takiej jak np.: *Miles videt puellam ridere*, to powinna przyjąć postać: **A milite videtur puella ridere*. Tymczasem struktura taka jest w łacinie nieakceptowalna, niegramatyczna. Struktura poprawna gramatycznie wymaga natomiast, by ujawniany fakultatywnie argument predykatu reprezentowanego przez czasownikowe wyrażenie predykatywne w stronie biernej znalazł swój wykładnik w postaci rzeczownika w datiwie (a nie w ablatiwie z przyimkiem *ab*), czyli: *Militi videtur puella ridere*.

Po trzecie, efektem transformacji biernej jest powstanie odmienne-go (w stosunku do wyjściowego), nacechowanego wariantu diatetycznego struktury zdaniowej. Tym samym jedyną różnicą semantyczną między wyrażeniem zdaniowym wyjściowym, cechującym się diatezą nienacechowaną, a konwertywnym wyrażeniem będącym efektem transformacji biernej, charakteryzującym się diatezą nacechowaną, jest odmienna perspektywa funkcjonalna, wynikająca z odmiennego uporządkowania składniowego wyrażen argumentowych. A zatem skoro zdanie wyjściowe z konstrukcją *accusativus cum infinitivo*, będące podstawą transformacji biernej, czyli *Miles videt puellam ridere*, ma znaczenie: „Żołnierz widzi, że dziewczyna się śmieje”, to zdanie ze strukturą *nominativus cum infinitivo*, jako efekt tej transformacji, powinno mieć znaczenie: „Przez żołnierza jest widziane (to), że dziewczyna się śmieje”. Tymczasem zdanie to znaczy: „Żołnierzowi wydaje się, że dziewczyna śmieje się”. Różnica między porównywanymi strukturami zdaniowymi dotyczy więc nie diatezy, lecz modalności. Współtworzący strukturę *nominativus cum infinitivo* pasywny czasownik *videtur* traci tu swe znaczenie sensualne (‘widzieć, spostrzegać’), stając się wykładnikiem nacechowanej modalności epistemicznej. I nawet gdyby brać pod uwagę wyłącznie cechy formalne (a nie semantyczne) obu zestawianych struktur, to trudno uznać za poprawne stwierdzenie, iż „*nominativus cum infinitivo* [to] konstrukcja składniowa stanowiąca bierny odpowiednik konstrukcji *accusa-*

tivus cum infinitivo”, ponieważ, jak wskazaliśmy wyżej, czasownikowy wykładnik predykatu wyższego rzędu (czyli tzw. *verbum regens* w gramatyce tradycyjnej), otwierający miejsce dla równoważnika zdania typu *accusativus cum infinitivo* jako formalizacji implikowanego przezeń argumentu propozycjonalnego, może wystąpić również w *passivum*.

Jakie są zatem semantyczne i formalne cechy tego fenomenu, który tradycyjnie określany jest terminem *nominativus cum infinitivo*? Gdy chodzi o semantykę, to w przypadku takim, jak w przywoływanym przykładzie, tj. *Militi videtur puella ridere*, a więc gdy składnikiem tej struktury jest pasywna forma czasownika *videre*, mamy do czynienia z wyrażaniem nacechowanej modalności. Sygnalizowana modalność ma charakter epistemiczny i intradyktalny, jednak z uwagi na fakultatywny status składnika imiennego w dative, konstrukcja ta może służyć (i najczęściej służy) wyrażaniu modalności ekstradyktalnej (propozycjonalnej), zawieszając asercję i nadając desygnowanej przez formę bezokolicznikową treści predykatywnej status sytuacji prawdopodobnej, a więc np.:

Puella videtur ridere.

„Dziewczyna chyba śmieje się”. / „Wydaje się, że dziewczyna się śmieje.”

Z tego względu wyrażenia zdaniowe tego typu oponują przede wszystkim z ich odpowiednikami wyrażającymi asercję, a więc:

Puella ridet.

„Dziewczyna śmieje się”

Puella videtur ridere.

„Dziewczyna chyba śmieje się.”

Z kolei gdy chodzi o cechy formalne tej struktury, to trzeba zaznaczyć, że nie znajduje ona dokładnego odpowiednika w języku polskim; jej ewentualnym korelatem mogą być zdania typu: „Dziewczyna wydaje się śmiać”. Struktura ta ma charakter zdania pojedynczego, którego członem konstytutywnym jest osobowa, pasywna forma czasownika będącego wykładnikiem nacechowanej modalności (*videtur*). Składnikiem akomodującym człon konstytutywny jest forma rzeczownikowa w nominatiwie (*puella*), będąca wyra-

żeniem argumentowym determinującym wartość fleksyjnej kategorii liczby i osoby członu konstytutywnego. Oba te składniki pozostają zatem w formalnym związku kongruencji syntaktycznej, stąd:

Puella videtur ridere.

„Dziewczyna chyba śmieje się.” / „Dziewczyna wydaje się śmiać.”

ale:

Puellae videntur ridere.

„Dziewczyny chyba śmieją się.” / „Dziewczyny wydają się śmiać.”

(Tu) videris ridere.

„(Ty) chyba śmiesz się.” / „(Ty) wydajesz się śmiać.”

Trzecim składnikiem jest forma bezokolicznikowa czasownika stanowiąca wykładnik predykatu ukazanego w nacechowanej perspektywie modalnej (objętego nacechowaną modalnością). Jeśli przyjmiemy, że osobowa forma czasownika w passivum (*videtur*) stanowi wykładnik nacechowanej modalności, to tym samym trzeba stwierdzić, iż to właśnie ten bezokolicznik (a nie osobowa forma czasownika w passivum) jest również determinantem diatezy zdaniowej. Jeśli struktury tej użyjemy dla nadania nacechowanej ramy modalnej predykatowi dwuargumentowemu, którego czasownikowy wykładnik dopuszcza różnicowanie perspektywy funkcjonalnej poprzez różnicowanie składniowego uporządkowania wyrażań argumentowych (czyli jeśli będzie to czasownik przechodni, dopuszczający transformację bierną), znacznikiem sygnalizowanej diatezy będzie wartość fleksyjnej kategorii strony bezokolicznika, np.:

Puella videtur laudare magistrum.

„Dziewczyna chyba **chwali** nauczyciela” / „Dziewczyna wydaje się **chwalić** nauczyciela.”

Magister videtur laudari a puella.

„Nauczyciel chyba **jest chwalony** przez dziewczynę.” / „Nauczyciel wydaje się **być chwalony** przez dziewczynę.”

Jak więc widać, zdania te są typowymi dwoma wariantami diatetycznymi, chociaż w obu występuje osobowa forma czasownika w passivum (*videtur*), co potwierdza fakt, iż nie ma ona nic wspólnego z diatezą, a jest jedynie wykładnikiem modalności.

Obie formy czasownikowe omawianej struktury, tj. osobowa forma w passivum i forma bezokolicznikowa, poprzez zmianę wartości fleksyjnej kategorii czasu różnicować mogą także usytuowanie w czasie wyrażanych treści, modalnych i predykatywnych, odpowiednio:

Puella videbatur laudare magistrum.

„Wydawało się, że dziewczyna chwali nauczyciela.” / „Dziewczyna wydawała się chwalić nauczyciela.”

Puella videtur laudavisse magistrum.

„Wydaje się, że dziewczyna (po)chwaliła nauczyciela.”

Poniższy wykaz przykładowych zdań zaczerpniętych z tekstów klasycznych autorów rzymskich może dać wgląd w sposób funkcjonowania struktury *nominativus cum infinitivo* z osobową formą czasownika *videre* w passivum w szerszym kontekście zdaniowym:

Huius (scil. Hamilcaris) perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Poenicum. (Nepos, *Hamilcar* 4)

„Wydaje się, że w wielkim stopniu jego (scil. Hamilkara) zatwardziała nienawiść do Rzymian wznieciła drugą wojnę punicką.”

Laudavisse mihi videris nostram rem publicam. (Cicero, *De re publica* 2, 64)

„Wydaje mi się, że pochwalileś naszą republikę.”

Ei mihi videntur fortunate beateque vixisse [...], quibus [...] rerum gestarum gloria [...] perfrui licuit. (Cicero, *Brutus* 8)

„Wydaje mi się, że ci żyli szczęśliwie i pomyślnie, którym wolno było cieszyć się chwałą (własnych) dokonań.”

Sufficere cohortes alaeque [...] profligato iam bello videbantur. (Tacitus, *Historiae* 3, 50)

„Wydawało się, że wobec rozstrzygniętej już wojny **kołorty posilkowe i oddziały jazdy** są wystarczające.”

Parum mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. (Cicero, *Philippicae* 8, 1)

„Zdało mi się, iż mało stanowczo **odpieras** tych, którym zwykle nie ustępujesz.”

Videbor [...] honorem homini amicissimo denegavisse. (Cicero, *Philippicae* 11, 19)

„**Będzie się zdawało**, że wielkiemu przyjacielowi **odmówiłem** przyznania zaszczytnego urzędu.”

Ten sam wykładnik modalności może też zostać wykorzystany dla zawieszania asercji w przypadku, gdy wykładnikiem predykatu jest forma przymiotnikowa lub rzeczownikowa, przy czym z uwagi na brak formy bezokolicznikowej o strukturach takich raczej nie mówi się już, że reprezentują *nominativus cum infinitivo*, co nie ma jednak większego znaczenia ze względu na ogólną niefortunność samej tej nazwy jako takiej. Egzemplifikacją struktur, o których mowa, mogą być, przykładowo, zdania:

Mons videbatur altus.

„Góra wydawała się wysoka.”

Mors videtur malum.

„Śmierć wydaje się złem.”

W przypadku, gdy desygnowana sytuacja implikuje odmienne osadzenie na osi czasu treści modalnej i treści predykatywnej wyrażanej przez przymiotnik lub rzeczownik, w odniesieniu do tej drugiej stosowany jest operator temporalny w postaci bezokolicznika czasownika *esse* (‘być’), np.:

Mors videtur malum fuisse.

„Wydaje się, że śmierć **była** złem.”

Przykładami ilustrującymi użycie tego typu struktur w klasycznej literaturze łacińskiej mogą być następujące zdania:

Tibi nos peregrini videmur. (Cicero, *Pro Sulla* 24)

„Tobie **my** wydajemy się cudzoziemcami.”

*Tu autem etiam membra ipsa sensusque considera, **qui** tibi [...] non **comites** solum virtutum, sed **ministri** etiam **videbuntur**.* (Cicero, *De finibus bonorum et malorum* 2, 113)

„Ty zaś zastanów się również nad samymi członkami ciała i zmysłami, **które** **wydadzą ci się** nie tylko **współtowarzyszami** cnót, lecz także (ich) **ślugami**.”

Is [...] mihi videtur amplissimus, qui sua virtute in altiore locum pervenit. (Cicero, *Pro Sexto Roscio Amerino* 83)

„**Ten** wydaje mi się **najbardziej godny szacunku**, kto doszedł do wyższej pozycji dzięki własnej cnocie.”

Athenienses maxime in eam rem idonei visi sunt. (Livius, *Ab urbe condita* 35, 32)

„**Ateńczycy** **wydali się** **najbardziej odpowiedni** do tej rzeczy.”

Malum mihi videtur esse mors. (Cicero, *Tusculanae disputationes* 1, 9)

„**Wydaje mi się, że śmierć jest złem**.”

Pozostaje pytanie o to, jaki typ (model) zdań, z punktu widzenia składni semantycznej, reprezentowany jest formalnie (powierzchniowo) przez scharakteryzowane wyżej wyrażenia zdaniowe określane tradycyjnie jako *nominativus cum infinitivo*. W części ogólnej „Składni wyrażen predykatywnych” *Gramatyki współczesnego języka polskiego* (Grochowski, Karolak, Topolińska 1984: 27–30) możemy przeczytać, iż składnikami zdań elementarnych, oprócz podstawowych struktur predykatowo-argumentowych, są zmienne modalne (oraz temporalne i lokatywne), które nie wchodzą w skład tych pierwszych, lecz są względem nich nadrzędne; w schematach zdań elementarnych oznaczane są literą M, lecz w tej wersji *Gramatyki* nie doczekały się szczegółowego ujęcia. Z kolei w rozdziale dotyczącym podstawowych struktur predykatowo-argumentowych z predykatami wyższego rzędu, na s. 73

napisano, iż „w przypadku zawieszenia asercji do zdań wprowadza się inne predykaty modalne, należące do predykatów wyższego rzędu. Ze względu na szczególny charakter tych predykatów w strukturze zdań symbolizować je będziemy odmiennie od innych predykatów wyższego rzędu, stosując symbol φ_M ”. Jako egzemplifikację zdania z predykatem wyższego rzędu stanowionym przez predykat modalny podano wyrażenie zdaniowe:

Możliwe, że Maria wyjedzie do Warszawy.

Sądzę, że opisane wyżej łacińskie wyrażenia zdaniowe z konstrukcją *nominativus cum infinitivo* również można uznać za formalizacje tego właśnie typu zdań (struktur predykatowo-argumentowych) z predykatem wyższego rzędu, w których predykat jądrowy (wyższego rzędu) reprezentowany jest przez predykat modalny. W tym kontekście na kilka kwestii warto jednak jeszcze zwrócić uwagę.

Po pierwsze, jeśli uwzględnić dotychczas przywoływane przykłady łacińskich wyrażeń zdaniowych z *nominativus cum infinitivo*, to należy zaznaczyć, że formalizowany w ich ramach przez pasywną, osobową formę czasownika *videre* predykat modalny sygnalizuje nieco inną modalność niż ta, której wykładnikiem jest wyrażenie *Możliwe (że...)* w zacytowanym przykładzie polskim; mamy w nich bowiem do czynienia z wyrażaniem raczej stanu prawdopodobnego, niż możliwego. Wydaje się jednak, że odnośny typ zdań z predykatem wyższego rzędu mógłby w *Gramatyce* zostać zegzemplifikowany także wyrażeniem zdaniowym:

(Jest) Prawdopodobne, że Maria wyjedzie do Warszawy.

Po drugie, w polskim wyrażeniu zdaniowym:

Możliwe / Prawdopodobne, że Maria wyjedzie do Warszawy.

jego część stanowiąca wykładnik argumentu nieprzedmiotowego wprowadzana jest na pozycję argumentową przez wskaźnik syntaktyczny *że* i ma postać wyrażenia zdaniowego ukonstytuowanego przez finitywną formę czasownika (*wyjedzie*). W łacińskich wyrażeniach zdaniowych typu *nominativus cum infinitivo* formalnym wskaźnikiem wprowadzenia wykładni-

ka argumentu nieprzedmiotowego do pozycji argumentowej jest przyjęcie przez współtworzący go wykładnik predykatu postaci bezokolicznika i formalno-syntaktyczne związanie jednego z konotowanych przezeń wyrażeń argumentowych z wykładnikiem predykatu jądrowego. Owo formalno-syntaktyczne związanie polega, oczywiście, na nadaniu mu postaci nominativu i statusu członu nadrzędnego w ramach formalnego związku kongruencji z wykładnikiem predykatu jądrowego, czyli statusu determinanta wartości kategorii liczby i osoby wykładnika predykatu jądrowego.

Po trzecie, polskie wyrażenie zdaniowe:

Możliwe, że Maria wyjedzie do Warszawy.

w podręczniku *Gramatyki* zostało użyte jako egzemplifikacja wyrażenia zdaniowego stanowiącego formalizację zdania z jednoargumentowym predykatem wyższego rzędu, czyli predykatem implikującym wyłącznie argument nieprzedmiotowy (propozycjonalny). Tymczasem, jak już wspomnieliśmy, łacińskie wyrażenie zdaniowe z *nominativus cum infinitivo* dopuszcza dodatkowy składnik w postaci wyrażenia imiennego w datiwie, które stanowi wykładnik argumentu przedmiotowego predykatu modalnego:

Militi videtur puella ridere.

„Żołnierzowi wydaje się, że dziewczyna śmieje się”.

Tym samym należy przyjąć, że wyrażenie to formalizuje zdanie z dwuarargumentowym predykatem wyższego rzędu, tzn. predykatem implikujący jeden argument przedmiotowy i jeden nieprzedmiotowy. W *Gramatyce* zdanie tego typu egzemplifikowane jest wyrażeniem:

Piotr się obawia, że Maria wyjedzie do Warszawy.

Jednak można sądzić, że tego rodzaju podstawową strukturę predykato-wo-argumentową reprezentować może także wyrażenie z jądrowym predykatem modalnym:

Piotrowi wydaje się, że Maria wyjedzie do Warszawy.

czy łacińskie:

Petro videtur Maria profectura esse Varsaviam.

Możliwość niewypełnienia pozycji otwieranej dla argumentu przedmiotowego przez jądrowy predykat modalny, reprezentowany przez polską formę *wydaje się* i łacińskie *videtur*, wiąże się z kolei z możliwością zmiany charakteru sygnalizowanej modalności, tzn. z możliwością sygnalizowania modalności ekstradyktalnej, w miejsce intradyktalnej.

Należy zaznaczyć, że wyrażenia zdaniowe, określane tradycyjnie terminem *nominativus cum infinitivo*, współtworzone mogą być przez pasywne formy nie tylko czasownika *videre*, lecz także innych czasowników, takich jak np. *putare* ‘sądzić, mniemać’, *dicere* ‘mówić’, *existimare* ‘uważać’, *credere* ‘wierzyć’, *scribere* ‘pisać’, *audire* ‘słyszeć’, *tradere* ‘przekazywać’, *ferre* ‘nieść’ i inne. Rodzi się w związku z tym pytanie, czy również te wyrażenia zdaniowe reprezentują podobne struktury predykatowo-argumentowe jak wyrażenia z osobową formą czasownika *videre* w passivum. Analogicznie jak w przypadku czasownika *videre*, ich leksykalna semantyka również nie ma jako taka charakteru modalnego. Uwzględniając ten fakt, w proponowanych interpretacjach tych wyrażen zwracano uwagę głównie na swoisty brak koincydencji między zależnościami składniowymi a zależnościami semantycznymi łączącymi obie formy czasownikowe wchodzące w jej skład (tj. osobową formę w passivum i formę bezokolicznikową) z jedynym jej obligatoryjnym składnikiem rzeczownikowym. Chodzi mianowicie o to, iż składnik ten, pełniąc funkcję gramatycznego podmiotu w nominatiwie, wchodzi w syntaktyczny związek kongruencji z osobową formą czasownika w passivum, jednak desygnat tego składnika nie stanowi argumentu predykatu reprezentowanego przez tę formę, lecz argument predykatu wyrażanego przez formę bezokolicznikową, z którą nie wykazuje bezpośredniej łączliwości składniowej. Mówi się w związku z tym o swego rodzaju „przesunięciu” (*promotion, displacement*) czy też „podniesieniu” (*raising*) wykładnika argumentu predykatu podrzędnego (tj. predykatu reprezentowanego przez formę bezokolicznikową) do pozycji składniowego determinanta

wykładnika predykatu nadrzędnego (czyli osobowej formy w passivum)². Z kolei z uwagi na fakt, iż determinant ten nie denotuje argumentu predykatu nadrzędnego, wyrażenia te określane są też jako „formacja pseudo-argumentowa” (*pseudo-argument formation*)³.

Należy jednak zauważyć, iż chociaż nie budzi wątpliwości fakt istnienia syntaktycznego związku kongruencji między rzeczownikowym podmiotem w mianowniku a osobową formą czasownika w passivum, to jednak trudno mówić o zupełnym braku powiązania składniowego między tymże podmiotem a czasownikową formą w bezokoliczniku. Na istnienie takiego związku wskazują bezokolicznikowe formacje peryfrastyczne, których składnik imiesłowny niewątpliwie akomodowany jest przez podmiot co do wartości kategorii rodzaju i liczby; por. np.:

*Quo solo genere exercitationis dicitur **usus esse Sulpicius***. (Quintilianus, *Institutio oratoria* 10, 5, 4).

„Tym typem ćwiczenia jako jedynym **posługiwał się** ponoć **Sulpicjusz**.”

wobec:

*Longino filosofo [...] **illa magistro usa esse ad Graecas litteras dicitur***. (Flavius Vopiscus Syracusius, *Divus Aurelianus* 30, 3)

„Longinem filozofem **posługiwała się ona** ponoć jako nauczycielem literatury greckiej.”

Podobnie:

*Siciliam [...] **C. Verres per triennium depopulatus esse** [...] dicitur*. (Gellius, *Noctes Atticae* 13, 25, 10)

„Sycylię **Werres** ponoć w ciągu trzech lat **splądrował**.”

² Cf. e.g. H. Pinkster (1990: 130): „In spite of the fact that in *dicor venire* *I* is semantically speaking not an argument of *dicere* but of *venire*, *I* nevertheless becomes (syntactically speaking) Subject of the passive form of *dicere*. An argument of the embedded predication is, as it were, promoted to the main predication”. Podobnie J. M. Baños Baños (2009: 534): „Se trata [...] de casos de “elevación” del Sujeto de una subordinada a Sujeto formal de su principal”.

³ Cf. A.M. Bolkestein (1981: 63–64).

wobec:

Ceteri, qui dii ex hominibus facti esse dicuntur, minus eruditis hominum saeculis fuerunt. (Cicero, *De re publica* 2, 18)

„Pozostali, **którzy** ponoć z ludzi **stali się** bogami, żyli w czasach, w których ludzie byli mniej wykształceni.”

A zatem nie tylko osobowa forma czasownika w *passivum*, ale i forma bezokolicznikowa pozostaje w określonych zależnościach formalno-składniowych z członem rzeczownikowym w mianowniku. W przypadku syntetycznych form bezokolicznikowych zależności te nie są markowane za pośrednictwem środków morfologicznych z uwagi na defektywność paradygmatu formalnego tych formacji, jednak o tym, że ich paradygmat funkcjonalny uwzględnia określone wartości kategorii przypadku, liczby i rodzaju świadczą także wszelkie inne ich zastosowania składniowe, w tym w ramach równoważnika zdaniowego typu *accusativus cum infinitivo* (por. Wolanin 2015: 462–476). Tym samym związek między mianownikowym członem rzeczownikowym i członem bezokolicznikowym realizuje się nie tylko na płaszczyźnie semantycznej jako powierzchniowa formalizacja (określonych składników) struktury predykatowo-argumentowej, ale i na płaszczyźnie formalnej.

Warto też zwrócić uwagę na to, jaki predykat reprezentują w omawianych wyrażeniach osobowe formy czasowników w *passivum*. Instruktywne w tym względzie może być porównanie trzech podanych niżej wyrażen zdaniowych, w których predykat nadrzędny reprezentowany jest przez formy tego samego leksemu *dicere* ‘mówić’; wyrażenia te zaczerpnięte zostały z opracowania A. M. Bolkestein (1981: 90):

Dico milites mortuos esse.

„Mówię, że żołnierze nie żyją.”

Dictum est milites mortuos esse.

„Zostało powiedziane, że żołnierze nie żyją.”

Milites mortui esse dicuntur.

„Mówi się, że żołnierze nie żyją.”

Dwa pierwsze wyrażenia stanowią struktury składniowe, w których argument propozycjonalny implikowany przez predykat nadrzędny (*dico, dictum est*) formalizowany jest przez równoważniki zdaniowe typu *accusativus cum infinitivo*, trzecie wyrażenie ma postać konstrukcji typu *nominativus cum infinitivo*. Zauważmy, że w pierwszym z tych wyrażen, oprócz argumentu propozycjonalnego, ujawniony (choć nie wyrażony powierzchniowo⁴) został także argument przedmiotowy, którym jest nadawca komunikatu. W drugim ze zdań argument ten nie został wyrażony, jednak może on zostać ujawniony przez wprowadzenie wyrażenia przyimkowego typu *a me* ‘przez mnie’, *a duce* ‘przez wodza’, itp., co stanowi systemowy sposób wyrażania pierwszego argumentu predykatu w ramach struktury zdaniowej o nacechowanej (biernej) diatezie. W wyrażeniach zdaniowych zilustrowanych trzecim przykładem, czyli w tych z *nominativus cum infinitivo*, ów argument przedmiotowy przez analogiczne wyrażenie przyimkowe (ani żadne inne) nie jest wyrażany niemal nigdy. Prowadzi to do wniosku, iż wyrażenia te szczególnie dostosowane są do desygnowania sytuacji, w których identyfikacja tego argumentu nie jest możliwa lub istotna, lub ma on charakter uogólniony. Analizy przeprowadzone w ww. opracowaniu przez A. M. Bolkestein wykazały również, że osobowa forma czasownika w *passivum* współtworząca konstrukcję *nominativus cum infinitivo*, w przeciwieństwie do jej odpowiednika współwystępującego z równoważnikową strukturą typu *accusativus cum infinitivo*, podlega różnego rodzaju restrykcjom semantyczno-syntaktycznym, polegającym m.in. na nieakceptowalności obecności kataforycznego zaimka antycypującego treść desygnowaną łącznie przez człon rzeczownikowy i bezokolicznikowy (np. **illud dicitur/dicuntur, milites mortui esse* wobec: *illud dicitur, milites mortuos esse* ‘mówi się to, że żołnierze nie żyją’) czy fraz przyimkowo-rzeczownikowych eksplikujących tematyczny charakter predykcji wyrażanej przez te elementy (np.: **dicuntur de militibus ei mortui esse* wobec: *dicitur de militibus eos mortuos esse* ‘mówi się o żołnierzach, że (oni) nie żyją’)⁵. Badaczka zwróciła ponadto uwagę na fakt, iż – znów w odróżnieniu od konstrukcji typu *accusativus cum infinitivo* – nie są kontekstami właściwymi dla wyrażen typu *nominativus cum infinitivo* takie, które pragmatycznie implikują nadanie statusu tematu całości treści desygnowanej

⁴ Argument ten ujawniany jest przez końcówkę pierwszej osoby liczby pojedynczej formy *dico* i może znaleźć swą powierzchniową reprezentację w postaci zaimka *ego*.

⁵ A. M. Bolkestein 1981: 94–95.

przez strukturę mianownikowo-bezokolicznikową, a więc np. pytania typu *quid dicitur?* ('co się mówi?'), ani takie, które w pozycji tematu bądź elementu skupiającego uwagę (*Focus*) stawiają treści znajdujące się poza tą strukturą, a więc np. pytania typu *a quo mortuos esse milites dicitur?* ('przez kogo jest mówione, że żołnierze nie żyją?'), co wynikać ma z faktu, iż struktury te pod względem pragmatycznym nie funkcjonują jako całości (jednostki), lecz jako konstrukcje dwudzielne, w których elementem „ogniskującym” jest albo składnik imienny, np. w kontekście pytania *quos mortuos esse dicitur?* ('o kim mówi się, że nie żyje?'), albo składnik predykatywny, np. w kontekście pytania *quid accidisse militibus dicitur?* ('mówi się, że co przydarzyło się żołnierzom?')⁶.

Wskazane właściwości struktury typu *nominativus cum infinitivo*, różniące ją od analogicznych struktur typu *accusativus cum infinitivo*, skłaniają do postawienia hipotezy, iż predykat reprezentowany w jej ramach przez osobową formę czasownika w *passivum*, w tym przypadku czasownika *dicere*, ma nieco inne właściwości niż ten, który reprezentowany jest przez formy tego samego czasownika w wyrażeniach z *accusativus cum infinitivo* lub innych. Jak się wydaje, właściwości te, podobnie jak w przypadku predykatu wyrażanego przez pasywne formy czasownika *videre*, pozwalają na przypisanie mu statusu operatora zawieszającego asercję w odniesieniu do predykatu wyrażanego przez formą bezokolicznikową. W rezultacie, jeśli operatorem tym jest osobowa forma czasownika *dicere*, predykat wyrażany przez formą bezokolicznikową ukazywany jest jako stan wynikający z pogłosek, z tego, co się (powszechnie) mówi. Na taki właśnie status pasywnej formy czasownika *dicere*, czyli na status wykładnika predykatu modalnego, wskazuje również sposób powierzchniowej formalizacji implikowanego przezeń argumentu propozycjonalnego, tzn. nadanie wykładnikowi jego składnika predykatywnego postaci bezokolicznikowej przy jednoczesnym syntaktycznym związaniu wykładnika jednego z jego składników argumentowych z samą tą pasywną formą czasownika *dicere*, co jest charakterystyczne dla wielu struktur zdaniowych z czasownikami modalnymi; por. np.:

Milites possunt ponere castra.
 „Żołnierze mogą założyć obóz.”

⁶ A. M. Bolkestein 1981: 98–100.

Milites debent ponere castra.

„Żołnierze powinni założyć obóz.”

Milites dicuntur ponere castra.

„Żołnierze ponoć (jak się mówi) zakładają obóz.”

Analogiczne struktury typu *nominativus cum infinitivo* współtworzone są, jak już wspomniano, przez pasywne formy dość obszernej grupy czasowników, do której, oprócz *dicere*, należą również takie leksemy, jak np. *putare* ‘sądzić, mniemać’, *existimare* ‘uważać’, *credere* ‘wierzyć’, *scribere* ‘pisać’, *audire* ‘słyszeć’, *tradere* ‘przekazywać’, *ferre* ‘nieść’ i inne. Jeśli zaakceptujemy tezę, iż w strukturach tych wskazane czasowniki pełnią funkcję modalną, to sygnalizowana przez nie modalność będzie miała, podobnie jak w przypadku czasownika *videre*, charakter epistemiczny, przy czym jej specyfika polegać będzie na ujawnianiu w warstwie leksykalnej tych czasowników przesłanek stojących za zawieszaniem asercji, stanowionych przez takie czynniki, jak powszechna opinia, ogólne przekonanie, zachowane przekazy, relacje, pogłoski, dochodzące wieści, słuchy, itp. Modalność implikująca wskazanie źródła wiedzy na temat sytuacji wyrażanej w wypowiedzeniu określana bywa terminem *evidentialis* (modalność ewidencjalna, *evidential modality*), przy czym z uwagi na ciągle dyskusyjny zakres pojęciowy tego terminu dyskusyjna jest też możliwość jego zastosowania w odniesieniu do omawianego typu łacińskich wyrażen zdaniowych⁷. Ich egzemplifikację zawiera podane niżej zestawienie:

O Palaemon, [...] qui Herculis socius esse diceris. (Plautus, *Rudens* 160–161)

„O Palemonie, **który ponoć (= jak mówią) jesteś druhem** Herkulesa.”

⁷ Cf. E. Magni (2010: 198–200); tam też dyskusja na temat statusu modalności ewidencjalnej, która uważana bywa już to za odmianę modalności epistemicznej, już to za odrębny, autonomiczny rodzaj modalności. Omawiając modalność w łacinie Autorka w przywołanym opracowaniu nie uwzględniła struktur typu *nominativus cum infinitive*, stwierdzając, iż „Latin does not have a set of evidential verbal affixes or auxiliaries, and the function of Evidentials is lexically performed by certain expressions or by sentential adverbs, and by the subjunctive mood for reported speech” (Magni 2010: 199–200).

Quo tempore [Augustus] existimatur lorica sub veste munitus [...] praesedissee. (Suetonius, *Divus Augustus* 35)

W tym czasie August podobno (= jak się sądzi) przewodniczył obradom chroniony pancerzem ukrytym pod szatą.”

[Primus Antionius] scriptitasse Othoni credebatur. (Tacitus, *Historiae* 2, 86)

„Prymus Antoniusz, jak wierzone, często pisał do Othona.”

Caesar a Gergovia discessisse audiebatur. (Caesar, *Commentarii de bello Gallico* 7, 1)

„Słychać było głosy, że Cezar odstąpił od Gergowii.”

Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur. (Cicero, *Pro Sexto Roscio Amerino* 37)

„Według tego, co się twierdzi, Sekstus Roscjusz miał zabić ojca.”

Dictator [...] aedem Castori vovisse fertur ac pronuntiasse militi praemia, qui primus [...] castra hostium intrasset. (Livius, *Ab urbe condita* 2, 20)

„Dyktator miał ponoć (= jak się utrzymuje) ślubować wzniesienie świątyni Kastorowi i obiecać nagrodę żołnierzowi, który jako pierwszy wdrze się do obozu nieprzyjaciół.”

Etiam ille sapientissimus vir, Ithacam ut videret, immortalitatem scribitur repudiasse. (Cicero, *De legibus* 2, 3)

„Nawet ów najbardziej roztropny mąż, jak się o tym pisze, aby zobaczyć Itakę, wzgardzić miał nieśmiertelnością.”

[Caesar] fuisse traditur excelsa statura, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis. (Suetonius, *Divus Iulius* 45)

„Cezar według przekazów cechował się wysokim wzrostem, bladą cerą, zaokrąglonymi członkami, twarzą nieco zbyt pełną, czarnymi i bystrzymi oczami.”

Szczególną odmianę struktur składniowych typu *nominativus cum infinitivo* reprezentują wyrażenia zdaniowe z pasywnymi formami osobowymi

takich czasowników jak *iubere*, *cogere*, *vetare* czy *prohibere*, a więc czasowników oznaczającymi nakazywanie bądź zakazywanie. Biorąc pod uwagę semantykę tych wyrażen można przyjąć, iż w ich ramach czasowniki te stanowią z kolei wykładniki modalności deontycznej, implikując wynikającą z nakazu bądź zakazu konieczność zajścia sytuacji desygnowanej przez formy bezokolicznikowe:

Decemviri libros adire iussi sunt. (Livius, *Ab urbe condita* 22, 57)

„**Decemwirom nakazano, by zajrzeli do ksiąg (sybilińskich).**” (= Decemwirowie musieli zajrzeć...)

Illa [...], quo [...] sui comites vetantur ire, it. (Ovidius, *Ars amatoria* 3, 635–636)

„Ona chodzi tam, dokąd **nie wolno wejść towarzyszącym jej mężczyznom.**”

Trudno, oczywiście, stwierdzić w sposób stanowczy, że użycie struktury *nominativus cum infinitivo* w każdym przypadku nadaje wypowiedzeniu nacechowaną modalność. Pewne trudności wiążą się też z zakresem stosowalności samego terminu *nominativus cum infinitivo*. Warto zauważyć, że biorąc pod uwagę kryterium składniowe terminem tym można by określić również przywołane wyżej wyrażenia zdaniowe z czasownikami modalnymi (*posse*, *debere*), a także wyrażenia z innymi czasownikami o specjalnym statusie, takimi jak np. czasowniki fazowe (*Milites incipiunt ponere castra* – „Żołnierze zaczynają zakładać obóz”), konatywne (*Milites student ponere castra* – „Żołnierze starają się założyć obóz”), habitualne (*Milites solent ponere castra* – „Żołnierze mają zwyczaj zakładać obóz”), a wyjątkowo również inne (*Atridae duo fratres cluent fecisse facinus maxumum* (Plaut, *Bacchides* 925) – „Dwaj bracia Atrydzi słyną z dokonania wielkiego czynu”). Tradycyjnie jednak jego stosowanie zawężone jest do wyrażen zdaniowych z przechodnim czasownikiem w *passivum* jako członem konstytutywnym, w których składniowy determinant tego czasownika (mianownikowy podmiot) nie desygnuje drugiego argumentu predykatu reprezentowanego przez ten czasownik w innych (pozostałych) użyciach, a więc do takich wyrażen, które nie cechują się regularną (systemową) diatezą bierną. Wydaje się, że istnieją przesłanki, by tego rodzaju wyrażeniom przypisać charakter modalny i postrzegać je jako formalizacje zdań z modalnymi predykatami wyż-

szego rzędu. W tym kontekście ujawnia się szczególna rola fleksyjnej kategorii strony w łacinie, czy też pewna specyfika jej zakresu funkcjonalnego. Wynika to z faktu, iż powierzchniowymi wykładnikami owego predykatu modalnego są pasywne formy czasowników takich jak *videre* ‘widzieć’, *dicere* ‘mówić’, *credere* ‘wierzyć’, *audire* ‘słyszeć’, *scribere* ‘pisać’ i inne, których leksykalna semantyka, jak zaznaczyliśmy już wyżej, nie ma jako taka charakteru modalnego. Charakter taki nadaje im dopiero przyjęcie wartości *passivum* kategorii strony, które umożliwia otwarcie pozycji dla argumentu propozycjonalnego formalizowanego w postaci wyrażenia predykatywnego w infinitiwie i wyrażenia argumentowego w nominatiwie. Czasowniki te mogą być również wykładnikami predykatów wyższego rzędu, przyjmując wartość *activum* kategorii strony, jednak wówczas reprezentowane przez nie predykaty nie mają (lub przynajmniej nie muszą mieć) charakteru modalnego, a otwierana przez nie pozycja dla argumentu nieprzedmiotowego wypełniana jest przez równoważnikową strukturę zdaniową typu *accusativus cum infinitivo*. Prowadzi to do wniosku, iż fleksyjna kategoria strony w łacinie, a w szczególności jej wartość *passivum*, oprócz swej prymarnej funkcji sygnalizowania określonej diatezy, może być także, w odniesieniu do pewnej klasy semantycznej czasowników, indeksem kontekstowego przyjęcia przez nie funkcji modalnej, co związane jest równocześnie ze zmianą ich formalnych wymogów składniowych.

Bibliografia

- BAÑOS BAÑOS J. M., 2009, *Sintaxis del latín clásico*, Madrid: Liceus, Servicios de Gestión y Comunicación S.L.
- BOLKESTEIN A. M., 1981, Embedded Predications, Displacement and Pseudo-argument Formation in Latin, w: A. M. Bolkestein (et alii), *Predication and Expression in Functional Grammar*, London/New York: Academic Press, s. 63–112.
- GROCHOWSKI M., KAROLAK S., TOPOLIŃSKA Z., 1984, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- MAGNI E., 2010, Mood and Modality, w: Ph. Baldi, P. Cuzzolin (eds.), *New Perspectives on Historical Latin Syntax, vol.2: Constituent Syntax: Adverbial Phrases, Adverbs, Mood, Tense*, Berlin/New York: De Gruyter, s. 193–275.
- PINKSTER H., 1990, *Latin Sytax and Semantics*, London/New York: Routledge.

- POLAŃSKI K. (red.), 1999², *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław: Ossolineum.
- WIKARJAK J., 1978, *Gramatyka opisowa języka łacińskiego*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- WOLANIN H., 2015, *Gramatyka opisowa klasycznej łaciny w ujęciu strukturalnym*, Kraków: Księgarnia Akademicka.

**The so-called *nominativus cum infinitivo* as a formalisation
of a predicative-argumentative structure in Classical Latin**

(summary)

The article makes an attempt at interpreting the Latin syntactic-semantic structure traditionally referred to as *nominativus cum infinitivo*, with the application of the methodological premises of semantic syntax described in the *Gramatyka Współczesnego Języka Polskiego (Składnia)* [*A Grammar of the Modern Polish Language (Syntax)*] published in 1984. The structure which is interpreted is a sentence in nature. Its constitutive element is the finite form of the verb in passivum accommodated by the noun-based nominative element (the subject) which constitutes the exponent of an argument of the predicate represented by the verbal form in the infinitive. Traditionally this structure was characterised as a result of the passivisation of structures which are known as *accusativus cum infinitivo*. However, such an approach is not justifiable neither formally nor semantically. As a matter of fact, the use of passive finite forms within the framework of the *nominativus cum infinitivo* structures does not determine the sentence diathesis, but it constitutes an index of imparting a marked epistemic modality to the predicative content expressed by the infinitival form. Therefore in terms of semantic syntax the type of a sentence which is discussed should be interpreted as a formalisation of the predicative-argumentative structure featuring a predicate of a higher order, in which the core predicate is of modal nature.